

POMNÍK OBĚTEM SVĚTOVÝCH VÁLEK A BUSTA TGM V DÝŠINĚ

Pomník obětem obou světových válek, který stojí dnes na dýšinské návsi, prodělal za necelých sto let své existence významné proměny, které jsou shrnuty v následujících řádcích a fotografiích. Jejich symbolem může být níže uvedená **barevná fotografie zachráněné busty prvního prezidenta Československa Tomáše Garrigue Masaryka (dále TGM), přivezené k navrácení na pomník. To proběhlo dne 11. března 1990**; slavnost připravilo místní **Občanské fórum**. Dnes už si ani neuvědomujeme, že víc jak 40 let busta na pomníku chyběla. A že dvě generace vlastně neznaly nejenom ji, ale především ani jméno prvního československého prezidenta, pokud se o něm nedozvěděly od rodičů či prarodičů.

Připomeňme si ty, kteří vraceli bustu TGM zpět na pomník: Oldřich Smrčka, Jiří Blažek, František Martínek, František Čechura, Václav Dostál (za F. Čechurou), ?? (za V. Spurným) a Vojtěch Spurný.

Pro připomenutí: pomník na památku padlých ve Velké, tj. I. světové válce s bustou TGM, byl v Dýšině postaven deset let po ukončení této války. Slavnostně byl odhalen **28. 10. 1928** vlevo od historického schodiště do kostela a na hřbitov, viz foto strana 2. Autorem byl plzeňský sochař Vojtěch Šíp. Na pomník byla v roce **1947 resp. 1948(?) doplněna deska** na památku umučených a popravených místních občanů za německé okupace.

28. října 1928 – odhalení pomníku u historického schodiště na hřbitov

První republiku vystřídaly nacistická a posléze komunistická totalita. Obě byly neslučitelné se symboly demokracie, které měly být všechny odstraněny (tj. zničeny). Toto rozhodnutí se týkalo i busty TGM na pomníku u hřbitova. Opakovaně ji zachránili zdejší občané – vlastenci, kteří ji z pomníku tajně sejmuli a uschovali (tj. zakopali) na neznámém místě (**1938 a 1948**).

Další událost týkající se pomníku ale nesměřovala k zachránění busty TGM, nýbrž k jejímu odstranění mimo Dýšinu. V říjnu **1970** ji chtěl předseda tehdejšího národního výboru (= orgán československé státní správy na úrovni obce v letech 1945 až 1990) předat do Západočeského muzea v Plzni. Zapsáním busty do majetkové sbírkové evidence muzea by se totiž busta už nikdy nemohla vrátit a byla by pro Dýšinu navždy ztracená. I tehdy však busta z pomníku (stále ještě stojícím na původním místě u hřbitova) v noci zmizela a byla ukryta.

Důsledkem zmíněných mocensko-politických zásahů byl **pomník obětem světových válek v Dýšíně ca polovinu let bez busty TGM.**

Mapa vlevo zobrazuje úze-mí Dýšiny zhruba z konce 20. a začátku 30. let minulého století, kdy byl u hřbitova instalován pomník obětem první světové války.

V roce 1930 žilo v Dýšíně: a 746 obyvatel; v Nové Huti a Horomyslicích 283 obyvatel. (Pozn.: roku 2022 ca 1800 obyvatel).

Pomník obětem světových válek bez busty T. G. Masaryka ca rok 1980 (viz Pavla Velleková, Velká kniha o Dýšíně, str. 51); vlevo „zahrádka“ pod původní hřbitovní zdí, vpravo dvě lípy u křížku vedle schodiště na hřbitov a do kostela.

Kromě vynuceného **ukrývání a navracení busty na pomník**, došlo i k jeho **přemístění**. Roku **1987 byl pomník rozhodnutím tehdejší rady místního národního výboru přesunut od hřbitova na náves**. Důvodem byla úprava narušené hřbitovní zdi v ul. V. Brožíka. Pohled na náves ještě bez pomníku viz foto níže.

V souvislosti s přemístěním pomníku nelze nezmínit **proměny návsi po roce 1967**. Nastává **období velkého „bourání a budování“**. Náves byla od roku 1967 „prázdná“ – byla zbourána škola i hostinec u Šašků. (Pozn.: Dnešní zatravněná část má výměru ca 19 arů). S odstupem času ale není jasné, zda se postupovalo podle nějakého konkrétního záměru či studie. Postupně se zde střídaly výsadby růží, nesourodá výsadba nepůvodních zeravů (1987 viz foto níže, převzato ze studie K. Fouda), zbourání historických statků v západní i jižní části návsi, odstranění žulové dlažby a její nahrazení asfaltem, umístění kopie desky z děla věnovaného gen. E. N. Harmonem na malý pomníček, přesun autobusových zastávek, kácení stromů, opakované vysazení Stromu republiky, oprava studny a pumpy, která zde zůstala z historické zástavby atd.

1987, Dýšinská náves, stav před přenesením pomníku na paměť obětí obou světových válek (dvě fotografie převzaty ze studie K. Fouda)

*Stav pomníku a jeho okolí
ca v letech 1987 až 2018
(vzdušné elektrické vedení,
viditelná zadní neopraco-
vaná část pomníku, nev-
hodné nepůvodní
jehličnany...)*

Změny po roce 1989, které se přímo či nepřímo dotkly pomníku

1993 – průtah obcí

1995 – Vyhlášení vesnické památkové zóny Ministerstvem kultury ČR

2002–2003 Foud K.: Dýšina. Historické jádro vsi. Poznání a nástin rehabilitace (zásadní historická studie).

2003 – Dýšina byla zvolena Vesnicí Plzeňského kraje

2006 – ing. Tausingerová (návrhu úprav návsi i se zákřesem Lípy republiky zřejmě z roku 1968 v severozápadní části návsi, fotodokumentace)

2015 – slavnost 20 let vesnické památkové zóny (připravil Okrašlovací spolek a obec Dýšina) – zpracování informační tabule na návsi (text J. Nesvadbová, K. Chejlová, P. Brůček, foto: P. Velleková, L. Konopásková, J. Nesvadba, H. Sladký, archiv OS a obce Dýšina).

2017–2018 Zatím poslední úprava okolí pomníku TGM včetně vyčistění pomníku, restaurování busty TGM, výsadba tisů... dle návrhu ing. Karla Drhovského. Realizoval obecní úřad prostřednictvím stavebního technika D. Göttlera a řady dalších lidí i firem.

2017–2018 přeložení vzdušného elektrického vedení do země (v režii ČEZ)

Po roce 2000 nechal obecní úřad vypracovat obsáhlou historickou studii (text + fotografie) věnovanou dýšinské návsi historikem a památkářem, znalcem plzeňského venkova Karlem Foudem (FOUD 2002-2003) a později urbanistickou studii pro uvažovanou úpravu veřejných prostranství (TAUSINGEROVÁ 2006 – texty, foto, plánky). Obě jsou dosud uložené v archivu obce. A obě věnují logicky pozornost i pomníku na památku padlých v obou světových válkách v centru návsi, byť každá nabízí jiné řešení:

O. Tausingerová uvádí: „...**Doporučujeme rekonstrukci pomníku T. G. Masaryka tak, aby žulové bloky byly využity pro sochařské účely a busta samotná aby byla přesunuta do interiéru školy či obecního úřadu**“...

Památkář K. Foud kromě jiného navrhuje „...**zvážit možnost opětovného přemístění pomník na původní místo**...“, viz níže.

Pomník obětem světových válek

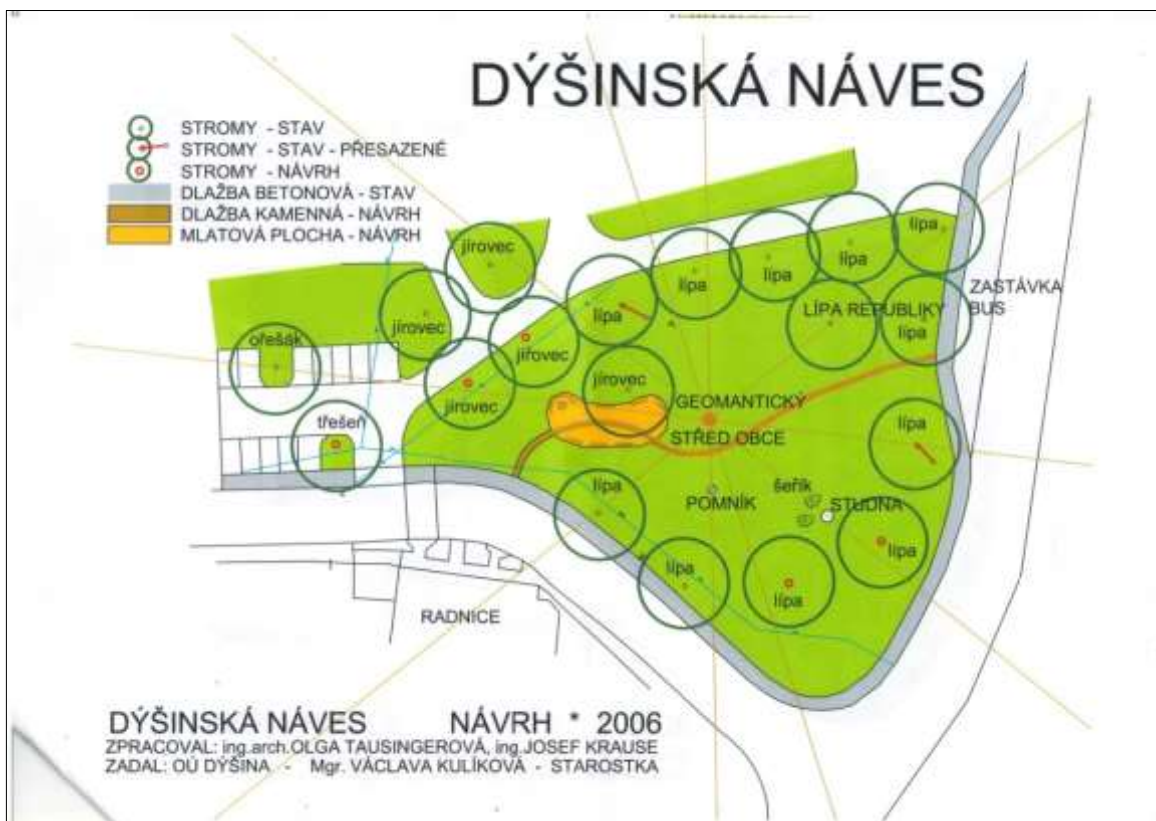
Po r. 1990 byl do prostoru návsi přemístěn z původního místa pomník věnovaný obětem světových válek. U něj kromě nápisových desek také nese busta prezidenta Československé republiky T. G. Masaryka. Pomník byl zhotoven v první třetině 20. století, kdy byl postaven v sousedství areálu hřbitova u kostela sv. Judy Tuháče. V souvislosti s rehabilitací návsiho prostoru se doporučuje zvážit možnost opětovného přemístění na původní místo. Jedním z důvodů je fakt, že historický pomník do prostoru návsi nepatří a také nebyl pro stávající situaci komponován (pomník je řešen jako jednosměrný, což znamená, že se v relativně důležitých pohledech ze západní, resp. jihozápadní strany prezentuje pouze jen náhrubo upravenou stranou). Za ideální situ se považuje přemístění pomníku do takového místa, které bude adekvátní jeho historickým a především pietním (vzpomínkovým) hodnotám. Doporučuje se projednat možnost návratu do původního místa.

Pomník osvobození obce americkou armádou

Po listopadové revoluci 1989 byl (před květnem 1990) postaven v prostoru návsi tzv. válečné přelie úhrubá v ose mezi budovou OU a usedlostí čp. 4) náhrubo opracovaný kamenný blok umístěný na zvýšeném podstavci. Kámen byl opatřen kovovou deskou věnovanou osvobození obce americkou armádou. Kromě nápisu nese deska znak 22. amerického sboru gen. Harmona. Je o kopii původní desky, která je dnes depozovaná v prostorách ÚJ Dýšina.

Stávající řešení umístění pomníku se jeví jako příliš náročné, neboť vytváří úzký solitár v ploše návsi zcela předlžený. Doporučuje se proto zvážit změnu dosavadního stavu, která by spočívala v sejmutí kovové nápisové desky z kamenného fundamentu a odstranění kamene i podstavce. Kovová deska by byla následně umístěna na fasádu budovy obecního úřadu a souč. do prostoru patřena na jižní straně stavby (resp. do prostoru mezi první a druhou okenní osou ve směru od jihovýchodního nártu stavby). Lze předpokládat, že přemístěním desky by došlo k jejímu zviditelnění a zároveň odstranění sošoco vizuálně problematicky vyhláženého solitéru.

Rok 2006 byl počátkem nové etapy zásadní obnovy a proměny návsi (viz studie O. Tausingerová a kol., 2006). Převážná část navržených úprav byla posléze obcí realizována. Pomník zůstal na návsi beze změny.

Další etapa nastala v letech **2015 až 2018**, kdy vyvstala potřeba zamyslet se nad nedokončenými úpravami návsi z let po roce 2000.

Prvním podnětem byla **v roce 2015** velkorysá slavnost **k 20. výročí vesnické památkové zóny**, na které se podíleli členové kulturního výboru zastupitelstva obce, místní okrašlovací spolek i obecní úřad. Bylo soustředěno množství historických materiálů včetně map, fotografií a pohlednic. Uskutečnilo se i setkání rodáků a pamětníků starších 75 let.

Díky ochotě a nadšení místních se podařila „projekce“ půdorysu staré školy, postavené roku 1818 na návsi (viz výřez z mapy stabilního katastru **1839** vpravo) do současného stavu travnaté části návsi (foto níže). Jak mapka, tak fotografie jsou orientovány horním okrajem k západu.

Z mapky vpravo i fotografie dole je dobře patrné, že v době vzniku pomníku v roce 1928 na návsi prostor pro postavení pomníku nebyl.

V návaznosti na návrh K. Fouda a O. Tausigové se Okrašlovací spolek pro Novou Huť a Dýšinu ve spolupráci se stavebním technikem obce Dýšina hledali vhodné místo k ev. přesunu jednostranně koncipovaného pomníku. V úvahu připadala dvě místa: u staré lípy před číslem popisným 4, nebo na hřbitově, u zdi na konci hlavní cesty vedoucí od parkoviště. Po terénním šetření se však ani jedna z nich neukázala jako vhodná. Poté jsme oslovili zahradního architekta a zkušeného památkáře **ing. K. Drhovského**, který v r. 2017 sponzorsky zpracoval **návrh úpravy okolí pomníku padlých na dýšinské návsi**, viz e-knihovna okrašlovacího spolku (<https://www.obecdysina.cz/zivot-v-obci/spolky-sdruzeni/okraslovaci-spolek/knihovna/>). Obcí byl návrh přijat a realizován.

Byly odstraněny nekvalitní betonové desky před pomníkem a vytvoření předpolí z žulové dlažby. Následně došlo k zabudování žulových sloupků, litinových řetězů mezi nimi a za pomníkem výsadba dlouholetého tisu červeného. Při cestičce vpravo směrem k „adventnímu smrku“ byla ještě vydlážděná půlelipsová plocha pro postavení lavičky. Na úpravách se podílelo více lidí a firem, které odvedly kvalitní práci. Na návsi tak vznikl dlouho postrádaný důstojný prostor, jak je patrný z fotografií níže. Fotografie na str. 8 a 9 poskytli D. Göttler (str. 8 a foto nahoře na str. 9) a J. Nesvadba (dolní foto na str. 9).

Čistění pomníku (možná poprvé v jeho historii?)

Očistění a restaurování busty, která byla v historii pomníku několikrát zachráněna zakopáním v zemi.

Stavba žulového předpolí pomníku

*Odhalení nově restaurovaného pomníku a úpravy jeho okolí se stalo součástí připomenutí **stého výročí vzniku Československé republiky 27. října 2018.***

Pozn.: V současné době je RO schválená realizace další studie, věnované dýšinské návsi, viz: **Zápis z 5. RO, konané dne 27. února 2023**, str. 5: „Rada obce schvaluje realizaci studie „URB Dýšina – návěs“ společností Jsme k světu s. r. o., IČ: 04832094, Pod Všemi svatými 100/69, 301 00 Plzeň dle předložené cenové nabídky za 182 750 Kč bez DPH“, viz: https://www.obecdysina.cz/e_download.php?file=data/uredni_deska/obsah2006_22.pdf&original=Z%C3%A1pis%20z%205.%20jedn%C3%A1n%C3%AD%20RO%2027.2.2023%20-%20anonym.pdf

Použitá a doplňující literatura

(řazeno chronologicky)

Osudům pomníku a bustě TGM bylo věnováno několik článků v Obecním zpravodaji a kapitola „Dýšina ve dvacátém století“ ve Velké knize o Dýšině (2018). Od té doby jsme dohledali další informace v Obecní i Školní kronice a získaly nové fotografie.

Nesvadbová J. a J. Sofron (1991): Busta T. G. Masaryka v Dýšině. – Zpravodaj obce Dýšina, roč. 2, číslo 1, str. 11–12.

Foud K. (2002–2003): Dýšina. Historické jádro vsi. Poznání a nástin rehabilitace. – Rukopisná práce, nestránkovaná, uložena v archivu Obecního úřadu Dýšina.

Tausingerová O. a kol. (2006): Studie veřejných prostorů Dýšina. – rukopis, uloženo na Obecním úřadě Dýšina, 3. 4. 2023 [Autorský kolektiv: O. Tausingerová vedoucí projektant, fotodokumentace, J. Krause. E. Tausinger a M. Urbanová (grafická spolupráce). Spolupráce V. Kuklíková, občané Dýšiny.]

Kuklíková V. a A. Jedlička (2015): Obnovení symbolů demokracie a svobody v naší obci – busta TGM. – Obecní zpravodaj, Dýšina, březen, str. 6–7. [Shrnuje, cituje i informace ze Zpravodaje 1991. [Uvádějí, že jsou autorům známi ti, kdož v roce 1970 bustu ukryli, ale nepřejí si, aby byla jejich jména zveřejněna].

Kolektiv (2015): Obec Dýšina. Informační tabule. [Vyvěšená na západním okraji návsi v Dýšině před čp. 25].

Drhovský K. (2017): Dýšina, okres Plzeň sever – pomník padlým na návsi. Návrh úprav. – Ms, 7 stran. [Návrh úprav kolem pomníku, které byly posléze realizovány, viz Göttler D. (2018a, b). (<https://www.obecdysina.cz/zivot-v-obci/spolky-sdruzeni/okraslovaci-spolek/knihovna/>)]

Nesvadbová S. (2018): Dýšinský válečný hrob obětí světových válek. – Obecní zpravodaj, Dýšina, březen, str. 6–7 [Shrnutí a upozornění, že bude pomník upraven].

Göttler D. (2018a): Nová podoba prostoru u pomníku obětem světových válek. – Obecní zpravodaj, Dýšina, duben, str. 3.

Göttler D. (2018b): Úpravy na návsi – aktuální stav. – Obecní zpravodaj, Dýšina, květen, str. 4. (pozn.: Zpravodaje obce je možno dohledat – <https://www.obecdysina.cz/aktualne/zpravodaj-obce-/?page=3>; případně ročníky 1990 až 1994 viz: <https://www.obecdysina.cz/zivot-v-obci/spolky-sdruzeni/okraslovaci-spolek/knihovna/>)

Velleková P. (2018): Velká kniha o Dýšině. – 175 str., vydal OÚ Dýšina.

Nesvadbová J., Chejlavová K., Nesvadba J. a Brandner M. (2019): 110 let Okrašlovacího spolku pro Novou Huť a Dýšinu. – 56 stran, ed. Okrašlovací spolek pro Novou Huť a Dýšinu [str. 41–53].

Školní kronika Dýšina [školní rok 1947–1948, str. 95].

Kronika obce Dýšina

<http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-plzen-sever/dysina.html> (Dýšina – pamětní desky 17. 5. 2006)

V březnu 2023 zpracovala J. Nesvadbová s použitím fotografií a pohlednic z archivu P. Vellekové, D. Göttlera, J. Nesvadby, obce Dýšina, Okrašlovacího spolku a citované literatury.

Všem náležitě poděkování za zájem, ochotu i pomoc.